

L'EXILI CULTURAL CATALÀ DE 1939

L'Albera, territori d'exili

La serralada de l'Albera va tenir dos dels principals passos de sortida dels exiliats: La Jonquera-El Pertús i Portbou-Cervera. Durant els darrers dies de gener del 1939 i els primers de febrer, tota la zona s'omplí de milers de persones que volien creuar la ratlla fronterera per tal de fugir de l'ofensiva franquista, que finalment no va poder atrapar aquell contingent de gent que reulava. La Generalitat de Catalunya, el govern de la República espanyola i del govern basc, després d'haver-se instal·lat uns dies a la comarca, seguiren el camí de l'exili. El dia 10 de febrer els franquistes arribaren a la frontera.

Per què Agullana ?

El municipi d'Agullana va quedar molt afectat per aquell èxode massiu. Acol·lí diferents dependències governamentals i gent refugiada. El mas Perxés, situat en el terme municipal, però un xic allunyat del poble, es convertí aleshores en un indret de refugi que esdevingué mític. Acondicionats per la Generalitat de Catalunya, s'hi van poder instal·lar nombrosos escriptors i intel·lectuals, molts dels quals van deixar un testimoni escrit molt punyent de la seva experiència i dels seus sentiments en aquells moments tan tràgics. El mas Perxés es convertí, així, en el gran símbol de l'exili cultural.

La cultura, eina de resistència, motor de la represa

La derrota del bàndol republicà, en la guerra civil del 1936-39, amenaçà la mateixa existència de la cultura catalana, a causa de la voluntat genocida del dictador, el general Franco. L'exili suposà, sobretot als primers anys, el principal àmbit de resistència antidictatorial. I la cultura esdevingué, cada cop més, la principal eina d'aquesta resistència, en detriment de les armes. La represa cultural moderna, després de l'enfonsament bèl·lic, s'inicià, doncs, a l'exili.

Un exili fructífer

L'exili cultural català, que es va iniciar el 1939 i que no va acabar fins al final del franquisme (a finals dels anys setanta), va ser molt fructífer, malgrat les dures circumstàncies en què es va desenvolupar. Va poder preservar la cultura i la llengua catalana, perseguida i amenaçada de mort en el mateix territori català. I també va poder mantenir i desenvolupar el geni dels creadors exiliats. Això va permetre fer una aportació decisiva als diferents països d'acollida i també als mateixos territoris catalans. El llegat d'aquest exili és riquíssim i per això ens cal recuperar-lo i difondre'l.

La intel·lectualitat catalana

A l'exili va marxar la "flor i nata" de la intel·lectualitat catalana, que era ben conscient de l'intent de genocidi cultural que el franquisme volia imposar. Un dels sectors més afectats fou el de l'ensenyament. No en va, la renovació i catalanització de tots els nivells educatius fou una de les realitzacions més brillants de l'etapa republicana. Per sort, molts mestres, professors, filòsofs, historiadors, geògrafs, metges, intel·lectuals... van poder fer aportacions decisives als països que els acolliren i van poder rebre la influència directa dels corrents renovadors sorgits després de la Segona Guerra Mundial.

Mestres i pedagogs exiliats

Un dels col·lectius més perseguits fou el dels mestres, professors i pedagogs catalans. El franquisme anà contra el model educatiu català, que afectava tots els àmbits de l'ensenyament (del bàsic a l'universitari) i que es fonamentava en la renovació pedagògica i la catalanització. Els mestres i professors exiliats van poder fer arribar aquest model a molts dels països d'acollida. El contacte amb d'altres realitzats va possibilitar també un enriquiment de la seva pràctica i reflexió pedagògiques.

Ciències humanes i pensament

El conjunt de les ciències, les arts i les lletres catalanes van quedar afectades per l'exili a causa del posicionament polític personal, en tant que ciutadans, adoptat, per cadascun dels intel·lectuals i científics. Però hi hagué una afectació especial contra les ciències humanes i el pensament perquè la dictadura volia negar explícitament que existís una història, una llengua, una geografia, una cultura, un pensament específicament catalans, propis.

Arts i lletres

En el camp de les arts i les lletres és on sorgiren les figures més conegudes. Així, el filòleg Pompeu Fabra arribà a esdevenir, per la mateixa comunitat catalana, el símbol vivent de la llengua perseguida. D'altres, gràcies al seu prestigi, van aconseguir internacionalitzar el plet català. És el cas del músic Pau Casals i de Picasso, l'artista que sempre reivindicà la seva condició d'exiliat i de català. Molts d'altres, sense ser tan coneguts pel gran públic, van fer obres que esdevingueren decisives per a la cultura catalana contemporània.

Llengua i literatura

L'aportació dels exiliats a la llengua i literatura catalana va ser cabdal. En l'àmbit de la lingüística, Joan Coromines va continuar l'obra renovadora de Fabra. En l'àmbit literari, l'exili fou per a molts una experiència punyent, però enriquidora. Van assumir i van poder explicar què significava ser exiliat i pertànyer a una cultura perseguida. I van entrar en contacte amb cultures que difícilment haurien conegut de Catalunya estant. En una dimensió col·lectiva, els Jocs Florals foren la institució més important de l'exili cultural.

Música i exili

A part de Pau Casals, la nòmina de músics exiliats de gran categoria (compositors, intèrprets, professors) fou molt notable. Recordem els noms de Robert Gerhard, Baltasar Samper, Jaume Pahissa, Montserrat Campmany, Elvira Godàs o Conxita Badia. Amb la instauració del franquisme, moltes entitats musicals de l'interior desaparegueren (com l'Associació Obrera de Concerts), però algunes que havien nascut a l'exterior, abans de la guerra, com l'Orfeó Català de Mèxic, cobraren una nova vitalitat.

Art exiliat

Els artistes exiliats deixaren testimoni, en la seva obra, de la dura experiència de la reculada i de l'internament als camps, com fou el cas de Josep Franch Clapers, Josep Narro, Josep Subirats o Josep Bartolí. Alguns van preservar en un art compromès, com Helios Gómez, Carles Fontserè o Josep Renau. Molts van poder desenvolupar el seu art gràcies a les influències rebudes en l'exili (com Antoni Clavé, Apelles Fenosa o Virgilio) i uns quants van poder influir de manera notable als països d'acollida.

Els Jocs Florals a l'exili

“permeteu (...) adreçar-me a la flor dels exiliats i dels que es troben, ara com ara, en la impotència, a Catalunya (...) Vull dir-los que els pertoca d'atènyer el nivell exigent de les grans literatures i les altres ciències. Demano l'enduriment de la crítica, demano l'extinció dels últims rastres possibles d'una benvolença provincial, que és un afront tan perillós, si no fa, com la mateixa persecució (...) Cadascú de nosaltres he de créixer, i bé pot”.

Josep Carner, *Discurs als Jocs Florals de la Llengua Catalana a París*.

Les principals revistes de l'exili

Els estudis d'Albert Manent (*Literatura catalana a l'exili*) i de Robert Surroca (*Prensa catalana de l'exili i de l'emigració 1861-1976*) han permès conèixer amb més precisió la gran quantitat de publicacions realitzades a l'exili i editades en diferents països. La xifra total de capçaleres sobrepasa les 300 revistes i butlletins. Algunes ja havien estat iniciades anys abans per l'emigració socioeconòmica catalana, les quals cobraren nova vitalitat amb l'arribada dels exiliats, com fou el cas de *Ressorgiment*, de Buenos Aires, o *Germanor*, de Santiago de Xile.

Enric Pujol i Casademont

Comissariat (concepció general de l'exposició, textos i guions)